

Catina-Alina Preda

(Philologist. PHD student)

Cine a fost Panait Istrati?***Who was Panait Istrati?*****Abstract**

Nicolae Iorga could not make the difference between “a dock laborer from the port of Braila” and his work.

The interest remains vivid, there is new information about him and his activity, to the joy of those who have hoped in their discovery and to the astonishment of the exegetes who believed all sources had been exhausted.

Cezar Petrescu saw in Panait Istrati “a first class writer”. In the same spirit, G. Ibraileanu, as well, who used to wonder about what would have happened with Panait Istrati, if he had been a literate, writing from the age of 20. The critic believed that “he would have been more of an artist, but less truthful”, while when “he took the pen to write “Kyra Kyralina,” he was still a human being and not at all a writer”.

Pompiliu Constantinescu considered Panait Istrati as “the essential Romantic”.

Tudorel Urian compared the époque of the Romanian writer of French inspiration to a “montagnerusse”.

He had been named by Romain Rolland “a Balkan Gorki” who enjoyed success, while in Romania his work was perceived as a curiosity, for famous critics, Eugen Lovinescu and G. Calinescu ignored him.

Mircea Iorgulescu sees in Panait Istrati an ill-fated misfit.

Al. Oprea’s study “Panait Istrati” (1964) is the angle view of the research over P. Istrati’s work.

Al. Oprea’s merit emerges from the fact that he gathered information and gave them a sense, but from some courageous observations that defined the writer’s moral portrait.

Before 1989, Gabriela Maria Pinteau leaves us a monograph entitled “Panait Istrati” (1975).

Maria Cogalniceanu “Panait Istrati: tendency and the thorn of the freedom” (2005). Another name is that of Zamfir Balan with the study “Panait Istrati: narrative typology” (2001). Eleni Samios with the book - testimony about the writer published in 1938, in Chile, then in France, in 2013 “La véritable tragédie de Panait Istrati”.

Also in the French territory, the first books dedicated to the Romanian writer appeared: Edouard Raydon, “Panait Istrati, vagabond de génie ” (1968), Monique Jutrin - Klener with “Panait Istrati, un chardonneracine (1970), Martha Popovici, Daniel Lerault.

Panait Istrati, along with Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Lovinescu, can be integrated in the emigrant literature.

Everywhere in the world, there are conferences and meetings focusing on his work and name.

Key words: Panait Istrati, along with Mircea Eliade, Emil Cioran , Eugen Lovinescu , can be integrated in the emigrant literature

Am putea aminti, ca punct de pornire pentru investigația noastră, exemplul în care Nicolae Iorga nu a putut face diferența dintre “un hamal din portul Brăilei” și opera sa. Nu este important pentru slaba evaluare, cât pentru ecoul pe care-l poate stârni. În lăuntru lui clocotesc mituri și prejudecăți care nu se sting ușor. Un scriitor devine o armă în mâna unei ideologii și de aceea lucrurile pot fi cu atât mai complicate și nedrepte. Manualele încă sunt pline de scriitori peste care s-a așternut aura mistificării, alții, valoroși, au dispărut într-un con de umbră. Sunt scriitorii de felul lui Panait Istrati care se situează între reticența critică și mistificarea grosolană, una fiind mai păguboasă decât cealaltă. Îmbucurător, pentru Panait Istrati, este faptul că încă nu a fost prins într-un discurs împovărat de clișee, că pentru opera sa nu s-au dat verdictele ce l-ar fi putut fixa definitiv, ca într-un muzeu, într-o zonă sau alta. Astfel, interesul rămâne viu, despre el și activitatea sa apărând noi și noi dovezi, spre bucuria celor care mai sperau în apariția lor, spre uimirea exegeților care credeau să fi epuizat toate sursele. Mirabilul germene interpretativ rămâne viu și stârnește apetitul hermeneutic, lasă întotdeauna o ușă întredeschisă.

Reacția lui Nicolae Iorga în literele românești după publicarea primului volum în Franța nu este singura de acest fel, dar au existat și voci care au putut aprecia valoarea prozelor lui Panait Istrati. Unii dintre semnatari aplecându-se cu răbdare asupra paginilor din *Chira Chiralina*, dând frâu liber elanului analitic și trasând puncte de reper spre care s-au putut orienta exegeții operei istratine, alții, malițioși, s-au mulțumit să surprindă profilul moral al scriitorului pornind dinspre operă spre viață sau (și mai rău), confundând, pur și simplu, viața cu opera.

Cezar Petrescu vedea în Panait Istrati “un scriitor de rasă” și se bucura că încă nu se afiliase la o doctrină estetică sau o școală literară anume, pentru autorul *Întunecării*, el fiind un “drumeț intrat din afară, din viscol și aer liber, într-o cameră cu fum și cu atmosferă râncedă” (Petrescu, 1924: 56) ce aduce în artă aerul proaspăt al vieții. Metafora drumețului nu era întâmplătoare, dar se potrivea de minune pentru viața și atitudinea pe care o afișase scriitorul brăilean în fața artei, o artă adesea secătuită, în viziunea lui Cezar Petrescu, de rigorile estetismului și rețetelor la modă.

Pe aceeași linie vine și G. Ibrăileanu care își pune întrebarea ce s-ar fi întâmplat cu Panait Istrati dacă ar fi fost un literat ce ar fi scris de la vârsta de 20 de ani. Criticul crede că, “ar fi fost mai artist, dar mai puțin veridic,” iar “când a luat condeiul să scrie *Kyra Kyralina*, era numai om și încă deloc un scriitor. A început să scrie din viață, dacă se poate spune astfel, din mijlocul vieții, din afară de artă,” el fiind “foarte puțin scriitor artist” (Ibrăileanu, 1924: 283-285). Era, evident, un paradox în ochii criticului de la *Viața românească*, și nu de talentul prozatorului se îndoia ci, o spune voalat, de felul cum va putea duce mai departe povara scrisului de vreme ce va fi renunțat, vrând-nevrând, la savoarea pe care i-o oferise viața trăită departe de gândul afirmării.

De pe pozițiile scriitorului tradiționalist, Mihail Sadoveanu se arată încântat de intrarea în lumea literară franceză a unui “fecior al acestui pământ” și îi ia apărarea în fața celor care au încercat să-l discrediteze pentru că a zugrăvit în cărțile sale o lume imorală, dar frumoasă prin “tot ce e țărănesc” (Sadoveanu, 1925: 39). De altfel, Pompiliu

Constantinescu l-ar fi considerat alături de Mihail Sadoveanu, dacă ar fi scris în plin sămănătorism, unul dintre reprezentanții acestei mișcări tradiționaliste, prin ceea ce el numește “roca primitivă a povestirilor” și se miră pe undeva că Nicolae Iorga nu a văzut în el scriitorul pe care ar fi trebuit să-l vadă. Totuși, Pompiliu Constantinescu îl consideră pe Panait Istrati, prin atitudine și procedeele expresive, “esențial romantic”(Constantinescu, 1925, vezi întregul art.cit.), observație care nu poate fi trecută cu vederea.

După moartea sa, reacțiile și analizele au fost răzlețe, dar poliile receptării au rămas cam aceiași, amânând reconcilierea punctelor de vedere, lucru care a făcut ca imaginea scriitorului Panait Istrati să rămână aceeași. Din păcate, regimul comunist l-a trecut pe autorul *Domniței din Snagov* în rândul scriitorilor interziși, fiind considerat unul dintre opozanții puterii conturate după cel de-al doilea război mondial la Răsărit.

Și, totuși, cine a fost Panait Istrati? Este o întrebare la care încerca să răspundă și Tudorel Urian când analiza cartea lui Micea Iorgulescu, *Celălalt Istrati*, publicată în 2004. Tudorel Urian compară, pe bună dreptate, opera scriitorului român de expresie franceză cu un “montagne russe”: “Ridicată pe culmi și apoi prăvălită la vale, redescoperită și recontestată, în funcție de interesele politice ale momentului, adesea ignorată de critica literară, dar bucurându-se de un imens succes de public”(Urian, 2010, vezi întregul art.cit.), o operă, cu alte cuvinte, care se stinge discret și apoi se încăpățânează să revină în atenția cititorilor și a criticii literare, provocând neîncetat și refuzând interpretarea exhaustivă. Este, trebuie să o recunoaștem, o constantă a autorului lui *Moș Anghel* care-l însoțește precum o umbră pe calea timpului, făcând din el unul dintre scriitorii paradoxali și greu de încadrat.

Să ne amintim că, în timpul vieții, în Franța, fusese numit de către Romain Rolland, un “Gorki balcanic” și că se bucura de un real succes, dar în România opera lui trecea drept o curiozitate, marii critici, E. Lovinescu și G. Călinescu, ignorându-l sau rezervându-i un spațiu parcimonios în studiile lor. Tentativa de suicid, corespondența cu Romain Rolland, călătoriile sale în U.R.S.S. sau în Grecia, pendulările între Occident și România, toate acestea par să țese, și după ani, în jurul, “biografiei hollywoodiene a scriitorului”(Urian, 2010, vezi întregul art.cit.), demne de un scenariu de film care să suscite interes și indignare, o aură enigmatică. Cum observaseră toți exegeții săi, de la Al. Oprea și până la Mircea Iorgulescu, Panait Istrati nu s-a putut situa decât la extreme, opera sa fiind demnă de a împărți lumea literară în două: adulatori și contestatari.

Tânărul Panait Istrati

Tot mai des s-a pus problema cu privire la perioada embrionară a scrisului lui Panait Istrati. Receptarea sa a fost adesea lacunară, privirea criticii îndreptându-se spre un Panait Istrati deja format, matur, stăpân pe mijloacele sale expresive. Trebuia un efort convergent care să reunească piesele din acest puzzle, iar el se va face abia după o jumătate de deceniu de la moartea celui ce scrisese “spovedania celui învins”. Imediat după moartea scriitorului, plutea nedumerirea și mâhnirea, mulți nu-și puteau explica manevrele de ultim moment ale acestuia, iar altora le dăduse ocazia să-și arate nemăsuratul dispreț.

Monografia din 1964 a lui Al. Oprea nu putuse lămuri decât parțial chestiunea, chingile ideologice veneau prea strâns, imaginea scriitorului fiind denaturată. Abia cu

întreprinderea lui Mircea Iorgulescu din 1986, activitatea primului Istrati a putut fi analizată dintr-un alt unghi, căci, cum spune undeva criticul, a trebuit cumva să-l descopere și să-l inventeze pe scriitorul brăilean. Era, de altminteri, un Panait Istrati din mulți alții pe care îi putea (re)descoperi critica.

Acesta colaborase încă din 1906 cu articole în *România muncitoare*, revistă cu un vădit program socialist, într-o perioadă utopică, de avânt, ce-i înviorase pe mulți dintre colaboratorii ei. Nici autorul *Casei Thüringer* nu face excepție, dar, în cazul său, talentul de scriitor își face deja simțită prezența, ideile din articolele pe care le publică fiind adesea însoțite de subtilități literare. Aceasta este și teza lui Mircea Iorgulescu, ce crede, pe bună dreptate, că literatura lui Istrati începe mult mai devreme, văzând în publicistica lui un fertil exercițiu pentru prozele sale de mai târziu.

Tânărul gazetar caută să strângă legăturile cu un nucleu socialist și publică articole și în *Viața socială*. Acționează de pe poziția polemistului și idealistului, împletește viziunea cu adevărul. Cum ar spune același Iorgulescu, Panait Istrati are în minte idealurile romantice ale Revoluției Franceze. Egalitatea, drepturile omului, justiția socială sunt temele pe care le abordează în această perioadă. De aici vine, spunem noi, un izvor de spiritualitate și nicidecum atitudinea servilă în slujba unei propagande. Aceasta este temelia scrisului lui Panait Istrati, vagabondajul venind ca prelungire a aspirațiilor lui.

U.R.S.S - ul - Panait Istrati, un Sancho Panza slugarnic sau un Don Quijote deziluzionat?

Legăturile scriitorului român cu U.R.S.S.-ul au făcut și vor face, cu siguranță, să curgă multă cerneală destul timp de aici înainte. Și de această dată, scriitorul brăilean a împărțit opinia în două tabere, dând prilej, cu fiecare nouă descoperire din biografia sa, la comentarii diferite. A crezut Panait Istrati în mitul unei noi lumii? Mircea Iorgulescu vede în acesta un iluzionat inadaptat: “despre Istrati se va spune exact ceea ce zicea regele Claudius, regele sperjur, regele fratricid și uzurpator, despre Hamlet: ‘cât rău ne face omu-acesta slobod!’”. A fost, într-adevăr, Panait Istrati, așa cum de atâtea ori s-a scris, un inadaptat? Ar trebui atunci să vedem și în Hamlet un inadaptat; dar ce trist și urât lucru devine, în această ipoteză, adaptabilitatea” (Iorgulescu, 2004: 65).

“Păcatul” lui Panait Istrati este acela de a fi aderat cu toată ființa la doctrina comunistă, neintuindu-i relele imanente, dar când se va fi edificat asupra acestora îi va întoarce brusc spatele. Mitul tinereții sale se spulberase. Dacă a crezut în comunism a fost pentru că acesta se afla în faza lui “romantică, idealistă” (Urian, 2010 , vezi întregul art. cit).

Vizita în U.R.S.S. din octombrie 1927, cu ocazia împlinirii a zece ani de la Marea Revoluție Socialistă, este prilej de bucurie. Tonul exclamativ răzbate din mai toate frazele sale. Aici găsește “credința, încrederea, elanul tânăr al unui întreg popor...”. El crede că aici este “singura țară unde viața este plină de idei mari și are un caracter stimulator, fecund”. Ca să nu mai spunem că este dispus să lase condeiul și să apuce de “vechile meserii”, ba să declare că de mult își dorise să lase în urmă morală occidentală și să se mute într-o țară unde simte că sufletul îi este primenit. Panait Istrati rămâne sincer, confesiunile sale arătându-ne omul dornic să adere la o nouă ordine.

Întâlnirea cu Gorki nu se produce așa cum s-ar fi așteptat, lucru pe care-l relatează chiar prietenul său Nikos Kazantzakis și mai târziu soția acestuia Eleni Samios Kazantzakis. Al. Oprea preia amintirile dintr-o revistă turcă și, deși crede că unele amănunte nu sunt exacte, nu are îndoieli în “privința verității observațiilor psihologice”(Oprea, 1976:230). Originalul, Gorki, ar fi vrut să-și întâlnească copia despre care știa chiar de la Romain Rolland, dar este nemulțumit de purtarea lui neîndemânică. Istrati ar fi vrut să-și cunoască imaginea idealizată, dar este nemulțumit de răceala cu care-l primește. În comparație cu Gorki, care era un realist și un cinic, Istrati rămâne, mai degrabă, proiecția sa romantică.

După rătăcirile prin diferitele orașe, Moscova nu i se mai pare la fel. Ceva (neplăcut) i-a atras atenția, ceva i-a zguduit convingerile. De la adeziunea înfocată va ajunge la “spovedania celui învins”. Întrebarea ce ar fi putut să se întâmple cu el planează: “Cine vrea să înțeleagă ‘metamorfozarea’ lui Panait Istrati trebuie să țină seama de natura particulară a viziunii lui despre lume și, mai ales, de structura sa psihică”(Oprea, 1976: 239).

Elvira Sorohan pleacă de la un studiu semnat de Petre Pandrea (Petre Pandrea este și el printre cei care crezuseră că atitudinea politică a deservit scriitorului) în care era analizat complexul Oedip, însă respinge o astfel de analiză psihanalitică, extinzându-și observațiile în sfera sociologică:

“Totul se poate pune pe seama șocului emoțional provocat de succesul literar și, în consecință, de schimbarea radicală a poziției lui sociale. Complexul sărăciei, cauză a resentimentului, se transformă într-o obsesie a vinei, care nu-l perturbă mai puțin. Își face o autoanaliză târzie în termeni patetici, pentru o posibilitate nerealizată, ratată și permanentizată ca vină imposibil de expiat altfel decât prin autoflagelare morală. Cu exclamația: ‘mi-e silă de mine’ atinge paroxismul imaginii despre sine, atunci când ‘privațiunile supraomenești’ l-au forțat să-i trimită lui Romain Rolland zguduitorile *Ultime cuvinte...*. Eșecul total va veni mai târziu, după masivul succes literar și publicistic internațional temporar, neegalat de nici un alt scriitor român, nici în timpul vieții, nici postum. Epilogul a fost sincera *Spovedanie a unui învins*. Caracterul lui, adică individualitatea psihică, i-a fost primul și cel mai puternic adversar, încât i se poate aplica proverbul chinez: ‘semeni caracter și culegi un destin’”(Sorohan, 2007: 10).

În ceea ce privește legăturile complexe pe care Panait Istrati le-a avut cu U.R.S.S.-ul s-au găsit noi și noi dovezi. Unele țin, de-a dreptul, de o conjunctură nefavorabilă și, așa cum subliniază Emil Iordache (Iordache, 2001:21), scriitorul român a făcut rău unor scriitori fără să vrea și fără să știe. Scrisoarea este datată 2 ianuarie 1928, într-un moment în care lucrurile anunță o altă turnură, și este parte din cartea lui Vitali Șentalinski, *Sclavii libertății în arhivele literare ale K.G.B.-ului*, publicată în limba rusă în anul 1995, la o editură din Moscova, fiind preluată din dosarul scriitorului Sandomirski, condamnat la moarte și împușcat.

Ea fusese adresată lui Leopold Averbah, președintele Asociației Ruse a Scriitorilor Proletari, dar și rudă cu Iagoda, comandantul K.G.B.-lui. În scrisoare se amintește de discuția purtată de Istrati cu Sandomirski despre bolșevici și amintită de Istrati în redacția *Mesagerului literaturii universale*. Sandomirski îl sfătuiește pe Istrati să nu scrie nimic împotriva acestora, nici măcar unu la sută, căci i-ar crea probleme. Catalogată drept glumă,

discuția avea să fie probă în dosarul scriitorului rus. Numele său apare și în dosarul lui Boris Pilneak acuzat că i-ar fi furnizat informații lui Panait Istrati pe care să le folosească la întoarcerea în Occident. Și el va fi condamnat la moarte. Emil Iordache pune gestul lui Panait Istrati pe seama naivității și chiar dacă probele amintite nu au fost hotărâtoare în condamnarea celor doi, cel puțin au contribuit la luarea unei decizii. Utopiile își au victimele lor colaterale și credem că Panait Istrati a fost și el una dintre ele.

Publicat în pofida sfatului lui Romain Rolland, volumul *Vers l'autre flamme. Après seize mois dans l'URSS. Confession pour vaincus* trădează azi, din fericire, poziția corectă a scriitorului. El a sesizat diferența enormă dintre discursul comuniștilor și realitățile din teren. Mașinăria monstruoasă a propagandei trebuie să-l fi dezgustat astfel încât să adopte o poziție atât de radicală. El se declară adept al unui “syndicalisme frondeur” și deplânge condiția agitatorului providențial. Ideile sale vor irita vizibil pe mulți dintre prietenii de stânga, mulți dintre aceștia devenindu-i dușmani.

Păcatele senectuții. Panait Istrati și Cruciada românismului

Despre “fața ascunsă” a lui Panait Istrati nu se pot emite decât speculații, la fel de superflue și de lipsite de o finalitate directă ca și convingerile eroului nostru care a vrut să simtă ceva din gustul marilor confruntări în planul ideilor, sperând, e posibil, că-i va aduce stima de care ducea lipsă în ultimii ani ai vieții, mai ales după ce, începând cu anul 1930, se va retrage în România. Fire pătimasă, el nu a înțeles că asemenea idei îl pot arunca în jungla luptelor crâncene din planul realității pe care nu a putut-o evalua decât prin măsura povestirilor sale, pline de farmec și poleite cu aurul legendelor spuse din gură în gură, dar care și-au pierdut pe drum referința reală. Cum spune și Al. Oprea “El nu avea intuiția exactă a vieții, cu atât mai puțin a vieții politice. Nu înțelegea caracterul ei fatalmente ireversibil” (Oprea, 1976:319). Nu ignorase el în repetate rânduri sfatul pe care i-l dăduse Romain Rolland? În artă ar fi trebuit să se refugieze, prin ea să-și exprime ideile despre viață, nu să încerce să schimbe viața prin bătălii politice pentru care nu era făcut.

Cel mai bine sintetiza Mircea Eliade starea lui Panait Istrati din ultimii săi ani din viață: “În același timp, partidele și presa de extremă dreaptă continuă să-l înjure și să-l calomnieze. Rezerva sceptică și oarecum antipolitică din ultimii ani îl făcuseră odios și în tabăra adversă comunismului” (Eliade apud Oprea 1976: 323). Ni-l putem închipui, așa cum sugerează autorul primei exegeze consistente pe marginea operei istratiene, izolat, încolțit de sărăcie și mizerie și aproape părăsit de toți prietenii, căutând consolare și, în același timp, să se disculpe de erorile pe care le-a făcut. Dar ce contemporanii nu pot evalua cu dreapta măsură, o va face critica și istoria literară. Nu ia o decizie bună, că urmează o alta neinspirată, iar șirul chinurilor o ia de la capăt, ceea ce poate fi pus lesne pe seama instinctului său, “îndătinat migrator” (Oprea, 1976: 334).

Într-un dialog avut pe 18 ianuarie 1936 cu Eugène Dachez-Orain, Romain Rolland deplânge proasta poziționare a scriitorului brăilean față de realitate și încearcă, pe bună dreptate, să-i găsească circumstanțe atenuante: “el a fost orbit de pasiunile sale, și nu necăsit, cum cred unii. Era slab în sinea lui și violent. Totdeauna se lăsa purtat de impulsivitatea sa de moment, după cum era supus anturajelor, care au și abuzat de firea lui influențabilă”.

Cam același lucru îi reproșează și Francis Jurdain. Că prea s-a lăsat ușor purtat în vânturile unor dispute care nu mai erau ale lui. De la decizie și falsă credință până la manipularea numelui nu mai este decât un pas. Acuzația e șuierătoare chiar și acum:

“Anarhist, rezvrătit, nesupus?

Să fim serioși! Patriot, antisemit, fascist!

Ei au pus stăpânire pe tine, Panaite. Ei au pus stăpânire pe tine!”.

Repetiția nu mai suportă niciun comentariu. Indirect, răzbate, din aceste rânduri, convingerea că omul Panait Istrati nu mai are nimic de spus.

Cruciada românismului fusese înființată într-un moment la fel de prost pentru Panait Istrati. Singur și bolnav, se lasă convins (pe baza căror principii?) să colaboreze cu articole în pagina acesteia. Campania lui Henri Barbusse din *Le Monde* (*Le Haidouk de la siguranza*) vine ca o lovitură strașnică de ciocan. Acuzațiile cum că ar fi membru al Gărzii de fier sunt vehemente. Neprobate decât din auzite și din semnătura scriitorului român din *Cruciada românismului* ele capătă forța unei adevărate sentințe: discreditarea și dizgrația în mediile occidentale. Odată cu legarea numelui său de temuta mișcare extremistă, Panait Istrati se autoexilează în *no man's land*-ul ideologic, întunecat, lipsit de speranță. Cum Mihai Stelescu, conducătorul publicației la care face referire Barbusse încearcă să se îndepărteze de Garda de fier și ajunge să fie asasinat de vechii comilitoni, la fel și Panait Istrati ajunge să fie înghițit de mitul răului etern.

Cert este că Panait Istrati ajunsese atât de deziluzionat, încât elogiază calitățile dictaturii. *Dictatura și democrația*, titlul articolului pe care îl semnează în publicația amintită, nu pot defini decât utopia și antiutopia celui care încercase să guste din fiecare. Puțin contase pentru Henri Barbusse că Mihai Stelescu înființase o publicație îndreptată împotriva Gărzii de fier, cum la fel de puțin însemnase pentru prietenii cu convingeri stângiste. Ca să nu mai spunem de posteritate.

Îmblânzirea contrariilor

Când întocmea dosarul vieții și operei lui Panait Istrati, Al. Oprea deschidea un capitol cu unele rezonanțe romantice, emineseciene, “Nașterea unui scriitor. Romain Rolland-Demiurg”, atrăgând atenția asupra actului creator primordial, asupra unui moment inițial în care creatorul dă impuls unei lumi. Romain Rolland-Demiurg este, desigur, figura tutelară care a reușit să elibereze spiritul încătușat (în temeri, în reticențe, în capricii?) al scriitorului, să dea un impuls pastei magmatice angoasante și să o direcționeze la suprafață. De aici înainte, chiar dacă schimbul epistolar dintre cei doi va fi bogat, experiențele trecute ale lui Panait Istrati vor lăsa în urmă o rețea sinistră de galerii, mărturie clară a unor experiențe greu de îmblânzit, iar la suprafață, frumusețea stranie a noului peisaj care se leagă temeinic de solul fertil al literaturii.

De altfel, “sinucigașul de la Nisa”, în epistolele sale pline de “larma gesticulației afective”(Oprea, 1976: 91), îl va numi pe Romain Rolland “Dieux”, “Âme sublime” sau încarnarea “Sufletului universal”, iar acesta, de fiecare dată, îi va răspunde cu prudența și blândețea celui care intuiește candoare unui suflet rătăcit: “Nu știu ce se va întâmpla cu forța asta care e în dumneata. Poate că ceea ce e mai bun în ea să se fi ars - să se ardă în

patimi. Dar există în dumneata. Trebuie concentrată și exprimată într-o operă votivă, în amintirea celor dragi dumitale”.

Dincolo de calificările pe care le-a obținut la locul de muncă (zugrav, fotograf, hamal, mecanic, ziarist etc., E. Lovinescu vorbea despre paisprezece meserii lipsite de intelectualitate!), vagabondul, drumețul sau haiducul rămân figuri romantice, adică dintre cei înspăimântați că ar putea prinde rădăcini într-un singur loc, dornici de a cunoaște alte lumi și de a le cartografia spiritualitatea, fiind adesea amăgiți sau dezabuzăți de farmecul și capriciile lor. Cum natura umană a lui Panait Istrati a fost plină de contrarii, la fel și profilul său a fost proiectat, aproape caricatural, cu tușe îngroșate, în alb și negru. A fost plasat în tabere ideologice diferite, fiind numit când comunist, când fascist, a fost adulat și deopotrivă hulit, fără a se ține cont, de cele mai multe ori, de intențiile și opțiunile reale ale scriitorului. Din păcate, sunt lucruri care umbresc figura spiritului creator, sintagmă prin care Eugen Negrici ne-ar îndemna să căutăm liniile directoare ale activității sale creatoare, greu, de altfel, de încadrat și de surprins, dar cu atât mai importante fiind pentru o analiză obiectivă a operei sale.

Receptarea critică a lui Panait Istrati

Afirmându-se fulgerător prin exotismul și parfumul oriental pe care-l emana scrisul său, Panait Istrati devine o figură emblematică în spațiul cultural francez. Leagă o prietenie aparte cu Romain Rolland și apoi cu Nikos Kazantzakis, călătorește în U.R.S.S. și se întoarce dezamăgit, îi critică pe comuniști, atrăgându-și antipatia stângii occidentale, în fine, se retrage după 1930 în țară, unde, neatent iar, este prins în vâltoarea legionară. După moartea sa, critica interbelică îl ignoră, iar regimul comunist îl interzice pentru că fusese unul dintre dușmanii săi declarați.

Un scriitor ca Panait Istrati avea însă nevoie de o analiză venită dinspre studii solide care să pătrundă sistematic în opera sa. Reabilitarea greoaie a scriitorului se datorează în mare măsură contextului politic, în perioada de dezgheț regimul permițând aducerea la lumină a unor nume, însă cu un anumit preț. Cu plusuri și cu minusuri, studiile apărute în această perioadă, și nu este numai cazul lui Panait Istrati, au plătit tribut propagandei de partid.

Un prim studiu l-a întreprins Al. Oprea, în *Panait Istrati* (1964), ca după doisprezece ani să vină cu o completare la acesta, *Panait Istrati. Dosar al vieții și al operei*. Bine structurată, cu o deschidere de ansamblu, cartea lui Al. Oprea este piatra unghiulară a cercetării operei lui Panait Istrati. Cititorul de azi trebuie, din păcate, să distingă punctele de vedere ale autorului (multe dintre ele fiind valoroase) de zgomotul de fond al ideologiei (dăm ca exemplu cuvântul “burghezie” folosit peiorativ). Meritul lui Al. Oprea reiese numai și din faptul că a adunat informații și le-a pus cap la cap, dar și din unele observații curajoase ce au putut contura portretul moral al lui Panait Istrati.

Tot înainte de '89, Gabriela Maria Pinteș ne lasă un studiu monografic intitulat *Panait Istrati* (1975), însă de o altă însemnătate se arată monografia lui Mircea Iorgulescu, *Spre alt Istrati* (1986). În 2004 va recidiva și va publica volumul *Celălalt Istrati*. Mircea Iorgulescu avea să fie criticul de care autorul lui *Moș Anghel* avea nevoie. El a căutat să înlăture zgura ideologică a receptării din perioada comunistă și să surprindă un Panait Istrati cât mai

veridic, cu pasiunile și dezamăgirile sale, cu compromisurile și greșelile sale ireparabile. Aproape că se simte la Mircea Iorgulescu cum pasiunea descoperirii este treptat umbrită de gafele unui scriitor care n-a știut să-și gestioneze situația.

Mai nou, s-a creat un adevărat pol al cercetării vieții și operei lui Panait Istrati la Brăila. În centrul acestei mișcări culturale de valorificare și reevaluare a operi istratiene se află Maria Cogălniceanu, autoarea unui studiu grăitor prin chiar titlul pe care îl poartă, *Panait Istrati: tentația și ghimpele libertății* (2005), încercare meritorie de a pune personalitatea autorului *Chirei Chiralinei* într-o nouă lumină. Un alt nume este cel al lui Zamfir Bălan, cu studiul *Panait Istrati: tipologie narativă* (2001). Tot Zamfir Bălan avea să descopere o carte-mărturie despre autorul român publicată mai întâi în 1938, în Chile, în limba spaniolă de Eleni Samios, amica și viitoarea soție a lui Nikos Kazantzakis. În februarie 2013, cartea avea să apară și în Franța, purtând titlul *La Véritable tragedie de Panit Istrati*, lucru care a facilitat descoperirea ei de către cercetătorul român. *La Véritable tragedie de Panit Istrati* cuprinde filmul unui destin controversat, rupt între utopia romantică a socialismului și deziluzia cruntă, dureroasă.

Tot în spațiul francez, trebuie să amintim că încă din deceniul al șaptelea apăruseră primele cărți dedicate scriitorului român, printre primele numărându-se cea a lui Édouard Raydon, *Panait Istrati, vagabond de génie* (1968). Mai amintim, Monique Jutrin-Klener, cu *Panait Istrati, un chardon déraciné* (1970) sau Jeanne-Marie Santraud, Elisabeth Geblesco, Catherine Rossi, Monique Jutrin-Klener, Martha Popovici, Hélène Lenz, Daniel Lérault, cu *Les Haïdoucs dans l'œuvre de Panait Istrati* (2002).

Astăzi, operei sale i se caută noi afiliieri care depășesc eticheta comună de scriitor român de expresie franceză. Panait Istrati, alături de Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu ș.a., poate fi încadrat acum în literatura migrantă, un concept global care înlesnește trasarea portretului spiritual al scriitorului, ținându-se cont astfel, fără a-i deforma mesajul operei, atât de rădăcinile sale, cât și de noile orizonturi spre care s-a îndreptat scrisul său. Peste tot în lume se organizează conferințe și întâlniri care au în centru numele său, semn că Autorul s-a întors.

Note

Cezar, P. (1924). *Panait Istrati în Gândirea*, Anul IV, nr. 2.

Ibrăileanu, G. (1924). *Panait Istrati: Kyra Kyralina*, în *Viața românească*, Anul XVI, nr. 11.

Sadoveanu, M. (1925). *Panait Istrati*, în *Lumea -bazar*, Iasi, nr. 9.

Constantinescu, P. (1925). *Panait Istrati*, în *Mișcarea literară*, an II, nr. 38-39.

Urian, T. (2010). *Cine a fost Panait Istrati?*, în *România literară*, nr. 4.

Iorgulescu, M. (2004). *Celălalt Istrati*, Iași, Editura Polirom.

Oprea, Al. (1976). *Panait Istrati. Dosar al vieții și al operei*, București, Editura Minerva.

Sorohan, E. (2007). *Complexele lui Panait Istrati*, în *România literară*, An 39, nr. 17.

Iordache, E. (2001). *Panait Istrati și mâna lungă a K.G.B.-ului*, în *România literară* nr. 17.

Eliade, M. apud Oprea Al. (1976). *Panait Istrati. Dosar al vieții și al operei*, Editura Minerva.